

KINH NGHIỆM PHÁT TRIỂN VỐN TÀI LIỆU TẠI THƯ VIỆN KHOA HỌC CỦA LIÊN BANG NGA

Đặt vấn đề

Mục tiêu của việc bổ sung nguồn tài liệu cho các thư viện khoa học là đảm bảo đầy đủ và toàn vẹn bộ sưu tập tài liệu của thư viện. Tuy nhiên, trong điều kiện nguồn kinh phí dành cho bổ sung tài liệu có hạn, một số thư viện đang áp dụng hình thức bổ sung tài liệu theo hướng lựa chọn các xuất bản phẩm, tài liệu phù hợp với nhu cầu của người sử dụng và được người dùng yêu cầu trong thời điểm hiện nay. Cách tiếp cận này bắt đầu xuất hiện như một hình thức “bổ sung có trọng điểm”. Đây cũng là mô hình bổ sung tài liệu được bài viết tập trung trình bày, phân tích. Đồng thời, các tác giả bài viết cũng nhấn mạnh, mô hình này không giải quyết được toàn bộ các vấn đề về bổ sung tài liệu cho các thư viện khoa học, mà chủ yếu tập trung vào mục tiêu hỗ trợ thông tin cho các dự án và các chương trình nghiên cứu trọng điểm trong giai đoạn hiện nay. Mô hình được khảo sát dựa trên những nghiên cứu từ thực tế áp dụng của Thư viện Khoa học tự nhiên thuộc Viện Hàn lâm Khoa học Nga. Đây cũng là một kinh nghiệm có thể chia sẻ đối với các thư viện khoa học của Việt Nam.

Những đặc trưng cơ bản trong hoạt động phát triển nguồn tài liệu tại các thư viện hiện nay

Hoạt động của các thư viện khoa học đều hướng tới việc đáp ứng nhu cầu thông tin của những người dùng tin liên quan tới công tác nghiên cứu khoa học. Có sự đánh giá thỏa đáng để sau đó đưa ra những quyết định đúng đắn trong việc lựa chọn nguồn thông tin là nhiệm vụ cơ bản và quan trọng nhất trong quá trình hình thành và phát triển vốn tài liệu của thư viện.

Có những yêu cầu nghiêm ngặt, chặt chẽ được đặt ra đối với việc xây dựng và phát triển vốn tài liệu cho các thư viện khoa học, đó là: những tài liệu được lựa chọn vào kho tài liệu cần phải có giá trị cao về mặt lâu dài, phải đảm bảo tính đầy đủ và có độ

tin cậy, có thể phục vụ tốt cho việc tham khảo.

Những thay đổi căn bản trong nền kinh tế thông tin diễn ra trong thập kỷ vừa qua đang hình thành nên những mô hình kinh doanh mới, và điều này cũng tạo ra những yêu cầu, đòi hỏi mới cho các thư viện khoa học trong việc bổ sung nguồn tài liệu.

Giai đoạn phát triển của hoạt động thông tin-thư viện hiện nay có những đặc trưng cơ bản sau:

- Sự biến đổi về cơ sở hạ tầng thông tin nói chung đã tạo ra sự thay đổi về mô hình kinh tế xã hội, sự thâm nhập của Internet vào tất cả các lĩnh vực của đời sống xã hội;
- Tính chủ động trong việc ứng dụng các công nghệ thông tin và truyền thông mới vào hoạt động thư viện;
- Sự gia tăng nhanh chóng các nguồn thông tin điện tử;
- Việc cắt giảm hỗ trợ về tài chính cho công tác bổ sung tài liệu của các thư viện và các chương trình xuất bản, đặc biệt là trong lĩnh vực khoa học;
- Việc chuyển đổi sang hình thức điện tử (số hóa) ngày càng gia tăng đối với các ấn phẩm mang tính phổ biến- để đảm bảo có thể tiếp cận được một cách linh hoạt, và những xuất bản phẩm cổ và quý hiếm - để đảm bảo tính toàn vẹn của các bản gốc có giá trị.

Một số mô hình bổ sung tài liệu tại các thư viện khoa học hiện nay

Các mô hình bổ sung truyền thống mà chủ yếu thông qua con đường đăng ký đặt mua, trao đổi ấn phẩm hay đặt mua thông qua các mạng lưới thương mại đã không còn cung cấp một cách đầy đủ các dịch vụ cần thiết để bổ sung các nguồn tài liệu, đặc biệt là với các nguồn tài liệu điện tử. Sự phối hợp giữa các nhà sản xuất nguồn thông tin, nhà phân phối và người nhận (ở đây là các thư viện), đang có một sự thay

đổi đầy năng động, đòi hỏi phải có những mô hình mới để xây dựng nguồn tài liệu cho các thư viện và hỗ trợ thông tin cho khoa học và giáo dục, cho từng nhóm đối tượng là các chuyên gia và các nhà khoa học.

Hiện nay, có thể tạm chia các mô hình được sử dụng để bổ sung nguồn tài liệu cho các thư viện khoa học thành hai xu hướng cơ bản: 1) Các mô hình truyền thống bổ sung nguồn tài liệu in, được bảo quản và phát triển tăng lên với việc sử dụng các công nghệ mới; 2) Các mô hình mới, được hình thành do sự phát triển mạnh mẽ của các nguồn tài liệu điện tử.

Mô hình được quan tâm và thảo luận nhiều hơn cả - đó là mô hình bổ sung nguồn tài liệu cho các thư viện được quảng bá một cách tích cực bởi các nhà xuất bản, với các thỏa thuận được liên kết sâu rộng (Big Deal). Trong khuôn khổ của mô hình này, các nhà xuất bản giới thiệu các bộ sưu tập ấn phẩm cho các thư viện thay vì việc thư viện đặt mua các tạp chí và sách báo riêng lẻ. Đồng thời, khác với trước, các bộ sưu tập tài liệu điện tử, như: sách, tạp chí, các bài báo khoa học, được sưu tập theo nhóm chủ đề, theo tên tác giả và theo khoảng thời gian.

Với hình thức này, dường như thư viện có thể mua được nhiều loại tài liệu với mức giá không cao cho mỗi một ấn phẩm. Tuy nhiên, kinh nghiệm trong quá trình làm việc với các bộ sưu tập tương tự như vậy cho thấy, cách làm này của các thư viện khoa học trong việc đặt mua phần lớn các bộ sưu tập là mang tính chủ quan, vì đa số các ấn phẩm được đưa vào các bộ sưu tập đó không phải là sự lựa chọn của người dùng. Chi phí vào những bộ sưu tập như vậy trên thực tế còn cao hơn so với việc chỉ đặt mua những ấn phẩm được nhiều bạn đọc quan tâm, yêu cầu.

Mâu thuẫn về quyền lợi của các nhà xuất bản và các thư viện hình thành nên một mô hình mới. Mô hình này được thực hiện theo hướng, chỉ đặt mua các xuất bản phẩm, các bài báo riêng lẻ, các chương trong các sách chuyên khảo, v.v., những tài

liệu cần thiết theo đúng nhu cầu của người dùng thư viện tại thời điểm đó. Đây là giải pháp đáp ứng nhanh chóng nhu cầu thông tin của những nhóm người dùng tin cụ thể và chỉ mang tính từng phần trong việc bổ sung nguồn tài liệu của thư viện.

Như vậy, nếu những năm cuối thế kỷ 20 đầu thế kỷ 21, mục tiêu chính của các thư viện khoa học là hướng vào việc bổ sung đầy đủ các tài liệu, thì hiện nay, các ưu tiên đang ngày càng được hướng nhiều tới độ chính xác, có nghĩa là sự phù hợp với nhu cầu thông tin của những người dùng cụ thể, cho dù đó chỉ là một nhóm, một tổ chức hay những nhà khoa học và chuyên gia cụ thể nào đó. Quan điểm này làm cho việc nghiên cứu về nhu cầu thông tin trên cơ sở bổ sung “có trọng điểm” trở nên hết sức kịp thời.

Kinh nghiệm từ Thư viện Khoa học tự nhiên của Viện Hàn lâm Khoa học Nga

Ở Liên bang Nga, trong điều kiện hạn chế gặt gao về tài chính, mô hình bổ sung “có trọng điểm” đang là giải pháp thu hút được nhiều sự quan tâm, vì ít nhất, trong giai đoạn hiện tại, mô hình này cho phép thực hiện tốt việc hỗ trợ thông tin theo các chủ đề, đề tài và đảm bảo được thông tin cho các nhà khoa học ở mức độ khá tốt. Ví dụ, tại Thư viện Khoa học tự nhiên thuộc Viện Hàn lâm Khoa học Nga (BEN RAN), cơ sở để xây dựng kế hoạch bổ sung nguồn tài liệu theo hình thức chủ đề là dựa vào các văn bản, tài liệu mang tính chiến lược, các chủ đề nghiên cứu khoa học của các viện nghiên cứu mà Thư viện phục vụ, từ đó xác định ra những thông số và lựa chọn cơ bản để bổ sung vốn tài liệu.

Thuật ngữ mới “*bổ sung có trọng điểm*” có thể được hiểu là sự cân bằng lợi ích của nhà xuất bản, thư viện và bạn đọc. Ý kiến khác cho rằng, lợi ích tiêu dùng - đó là việc nắm bắt được chính xác nguồn tài nguyên nào là cần thiết cho người dùng cuối. Điều này giúp cho các thư viện có thể lựa chọn đặt mua tài liệu một cách chuẩn xác, mà giá trị đạt được có thể rất cao và lợi ích này thuộc về khách hàng.

Trong nghiên cứu này có đưa ra định nghĩa về khái niệm *bổ sung có trọng điểm*, phù hợp với một thư viện khoa học, đó là: việc bổ sung này có định hướng, nhằm nâng cao chất lượng, độ chính xác của việc lựa chọn tài liệu và có được nguồn thông tin trên cơ sở hiểu biết và nắm rõ nhu cầu thông tin ở các mức độ yêu cầu dùng tin khác nhau: từ các nhóm người dùng tin, các tổ chức cho đến những người dùng cuối cụ thể nào đó. Định nghĩa này, cũng như bản thân mô hình bổ sung “có trọng điểm” dành cho các thư viện khoa học, chắc chắn vẫn còn có những tranh luận.

BEN RAN với tư cách là khu vực chính thực hiện mô hình bổ sung “có trọng điểm” trong hệ thống các thư viện khoa học của Liên bang Nga, đưa ra một số nguồn thông tin cơ bản mà các thư viện khoa học có thể tham khảo để khai thác và bổ sung thêm vào nguồn thông tin của thư viện mình, đó là:

- Nguồn tài nguyên thông tin trên Internet, trong đó bao gồm các tài nguyên truy cập mở (open access);

- Nguồn thông tin thuộc các cơ sở dữ liệu và ngân hàng dữ liệu đã được cấp quyền truy cập theo các điều khoản của hợp đồng mua bán hoặc theo thỏa thuận cấp phép được sử dụng tài liệu toàn văn;

- Nguồn từ các nhà xuất bản, các cơ quan đại lý sách báo, được cấp theo thỏa thuận truy cập thử để đánh giá mức độ về hướng ưu tiên tiếp theo cho việc đặt mua bổ sung vốn tài liệu;

- Nguồn tài liệu từ các hệ thống thông tin mở quốc gia, như: Thư viện điện tử quốc gia, Thư viện điện tử khoa học Nga *eLibrary*, Danh mục tài liệu điện tử của các thư viện trong lĩnh vực khoa học và giáo dục và một số nguồn khác.

Mặc dù, trên đây mới chỉ là danh sách được liệt kê chưa đầy đủ, song nó cũng cho thấy phạm vi mà các thư viện khoa học ở Nga có thể tận dụng để bổ sung thêm vào kho tài liệu còn khuyết thiếu của thư viện mình là vô cùng rộng lớn nếu áp dụng các mô hình mới để bổ sung và phát triển các

dịch vụ cung cấp thông tin cho các nhà khoa học và các chuyên gia.

Vấn đề cốt lõi giúp cho việc giải quyết vấn đề bổ sung nguồn tài liệu được dễ dàng, hiệu quả hơn là phải nắm bắt tường tận các định hướng theo chủ đề ở các cấp độ khác nhau của các tổ chức mà thư viện đó phục vụ - từ các nhóm người dùng tin, các tổ chức cho đến các nhà khoa học và các chuyên gia cụ thể.

Mục tiêu chính trong hoạt động của BEN RAN là đảm bảo việc hỗ trợ thông tin cho các nhà khoa học của hơn 100 viện nghiên cứu khoa học nằm trong hệ thống Cơ quan Liên bang các Tổ chức Khoa học Nga. BEN RAN đã thực hiện những bước đi đầu tiên theo hướng tổ chức những mô hình bổ sung mới, dựa trên nền của mô hình bổ sung “có trọng điểm”. Trước tiên, điều này chủ yếu xuất phát vì nguyên nhân hạn chế về nguồn tài chính dành cho việc đặt mua các nguồn thông tin cần thiết ở cả dạng tài liệu truyền thống cũng như dạng điện tử. Theo thống kê từ năm 2006 đến 2016, việc đặt mua các ấn phẩm khoa học trong và ngoài nước thông qua nguồn kinh phí được cấp đã giảm đi một cách đáng kể.

Đầu năm 2017, BEN RAN đã thử nghiệm mô hình bổ sung “có trọng điểm” vào quá trình hoạt động thực tiễn theo nhiều hướng khác nhau. Cách tiếp cận này giúp nâng cao việc hỗ trợ thông tin cho các viện nghiên cứu khoa học và các nhà khoa học ở cấp độ cao hơn.

Trong số các hướng đi cơ bản để thực hiện mô hình bổ sung “có trọng điểm” được BEN RAN xem xét, bao gồm:

1. Mô hình được thực hiện trên cơ sở dựa vào nguồn tài nguyên thông tin với dung lượng vô cùng lớn của các cơ sở dữ liệu có uy tín như *Web of Science Core Collection* (Hoa Kỳ) và *Scopus* của Nhà xuất bản Elsevier (Hà Lan); mô hình *Phổ biến thông tin có chọn lọc* dành cho các tập thể khoa học và các nhà khoa học đang được phát triển và thực hiện. Thực hiện mô hình *Phổ biến thông tin có chọn lọc* là tìm hiểu và nắm rõ nhu cầu thông tin của người dùng, trên cơ

sở đó tiến hành lựa chọn nguồn thông tin phù hợp và có giá trị nhất để giới thiệu và cung cấp cho người dùng tin. Mối liên hệ trao đổi chặt chẽ giữa thư viện và người dùng tin sẽ tạo điều kiện để có thể điều chỉnh một cách linh hoạt nhu cầu thông tin, do vậy, những thông tin và tài liệu được cung cấp sẽ có độ chính xác cao.

2. Sử dụng các nguồn tài nguyên truy cập mở. Xu hướng này cung cấp một nghiên cứu sơ bộ các kho truy cập mở căn cứ theo chủ đề mà người dùng tin quan tâm. Các chuyên gia của Thư viện Trung tâm thuộc BEN RAN xác định một danh sách các nguồn tài liệu trong và ngoài nước. Thông tin về các nguồn tài liệu này được chuyển đến cho các viện nghiên cứu khoa học. Sau khi có phản hồi của các viện nghiên cứu về giá trị thông tin khoa học từ các nguồn tài liệu này, các cán bộ kỹ thuật của thư viện sẽ đưa các nguồn tài liệu được các chuyên gia quan tâm vào quy trình công nghệ thông báo thường xuyên khi có tài liệu mới.

3. Các đề xuất từ các nhà xuất bản về việc cấp quyền truy cập thủ đến các nguồn tài nguyên thông tin của họ. Xu hướng này, trước tiên, cho phép đánh giá được các nguồn tài nguyên thông tin mà các nhà xuất bản sẽ cung cấp và xác định được mức độ phù hợp của nội dung thông tin mà các nhà xuất bản đề xuất với nhu cầu thông tin của người dùng. Thứ hai, các nhà khoa học có thể tận dụng cơ hội này để tìm hiểu trực tiếp thông tin mà họ sẽ được cung cấp. Thứ ba, dựa vào các kết quả truy cập thủ, Thư viện Trung tâm thuộc BEN RAN có thể có những quyết định hợp lý, có căn cứ để lựa chọn bổ sung nguồn vào kho tài liệu.

Qua kinh nghiệm làm việc của BEN RAN với nhà xuất bản Karger (www.karger.com) - một nhà xuất bản lớn nhất Thụy Sĩ chuyên cung cấp các tài liệu y học, đã cho thấy sự quan tâm lớn của các nhà sinh vật học và các nhà y học tới nguồn thông tin của nhà xuất bản này: sau hai tháng thử nghiệm, các nhà khoa học đã tải về hơn 500 tài liệu chuyên khảo nước ngoài. Hiện

tại, BEN RAN đã tiếp nhận việc truy cập thủ tới các nguồn tài nguyên của *ProQuest* và một số nhà xuất bản khác. Điều này cho phép tìm hiểu rõ hơn về đề xuất của các nhà xuất bản trước khi đưa ra quyết định đặt mua nguồn tài liệu.

Kết luận

Việc bổ sung nguồn tài liệu của các thư viện khoa học là một quá trình khá phức tạp, đa chiều. Mô hình bổ sung “có trọng điểm”, thực chất, chỉ là giải pháp tình thế trong một hoàn cảnh kinh tế nhất định, được hình thành trong lĩnh vực thông tin-thư viện. Vì rất có thể, sau một thời gian nhu cầu thông tin sẽ thay đổi do xuất hiện những xu hướng mới trong nghiên cứu khoa học và như vậy, rõ ràng là chúng ta đã lựa chọn không đúng những gì cần thiết cho vòng phát triển khoa học tiếp theo. Cấu trúc thông tin-thư viện sẽ buộc phải trở lại với “các nguồn thông tin bị bỏ sót” và bổ sung đầy đủ các tài liệu còn khuyết thiếu cho vốn tài liệu của mình, nhưng đó lại là một vấn đề khác.

Các tác giả bài viết cũng nhấn mạnh rằng, trong giai đoạn hiện nay, các thư viện khoa học ở Nga cần phải kết hợp tối ưu khả năng của các mô hình bổ sung truyền thống (trong đó có cả việc mua quyền truy cập vào các nguồn tài nguyên mạng) với các mô hình dựa trên việc lựa chọn “có trọng điểm” các nguồn tài liệu phù hợp với nhu cầu thông tin của người sử dụng. Bên cạnh đó, cần hiểu rằng, việc bổ sung “có trọng điểm” - đó chỉ là giải pháp hỗ trợ thông tin cho nghiên cứu khoa học trong thời điểm hiện nay. Để đảm bảo an ninh thông tin của quốc gia, rất cần lưu trữ trên các giá kệ và trên các website trong hệ thống thông tin quốc gia Nga ít nhất một bản sách hay tạp chí khoa học được xuất bản trên thế giới.

Nguyễn Thị Tú Quyên (lược dịch)

Nguồn: *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 2017, 7, 12-18.